

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

КУЗНЕЦОВА Інесса Василівна

ГУМАНІЗАЦІЯ І ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ
Спеціальність 13.00.01 – теорія і історія педагогіки

Д и с е р т а ц і я

на здобуття вченого ступеня доктора
педагогічних наук у формі наукової
доповіді

Київ – 1993

00814484 (Т)

Робота виконана в Одеській державній морській академії.

Офіційні опоненти: дійсний член АПН України, доктор філо-
софських наук, професор ЗЯЗІН І.А.
доктор педагогічних наук, професор
ДЬОМІН А.І.
доктор педагогічних наук, професор
СИНЬОВ В.М.

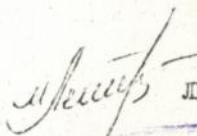
Провідна установа: Київський державний педагогічний інсти-
тут іноземних мов.

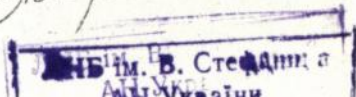
Захист відбудеться 12 березня 1993 р. о 14-ій годині на
засіданні спеціалізованої ради Д ІІЗ.05.01 у Науково-дослідному
інституті педагогіки України за адресою: 252030, м.Київ-30,
вул.Леніна, 10.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Науково-дослід-
ного інституту педагогіки України.

Автореферат розіслано "9" лютого 1993 р.

Учений секретар
спеціалізованої ради

 ЛЕТИКИЙ М.П.

В С Т У П

I. Загальна характеристика дослідження

Актуальність проблеми гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти зумовлена особливостями сучасного етапу розвитку світової цивілізації. Визначають її три основних позиції: соціальне значення, ступінь розробленості й практична потреба.

Соціальний аспект досліджуваної проблеми зумовлений, по-перше, визнанням людини як найвищої цінності: її права на вільний розвиток та реалізацію своїх здібностей, утвердження положення про благо її як основний критерій оцінки суспільних відносин, що потребує піднесення гуманізації та гуманітаризації освіти на якісно новий рівень; по-друге, об'єктивною необхідністю нового філософського осмислення суті процесу освіти й виховання людини як особистості; по-третє, посиленням інтеграційних процесів взаємозалежного та багатомірного світу, утвердженням ідей людської спільності, громадянського миру і національної згоди як складових гуманізму; по-четверте, специфікою етапу переходу до ринкової економіки, а в зв'язку з цим завданнями підготовки ділової людини з морально-психологічною спрямованістю на працю, науково-професійною орієнтованістю, а також формування певних навичок додержання технологічної дисципліни, розвитку загальносвітових принципів і норм відносин між державами і народами; по-п'яте, нерозробленістю цих проблем педагогічною наукою, зокрема і таких ключових, як сутність гуманітарної освіти, її взаємозв'язок з технічними знаннями, посилення гуманітарної підготовки самих педагогів та ін.

Гуманізм і демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей над політичними і класовими інтересами, органічний зв'язок з національною історією, культурою і традиціями, гнучкість

та прогностичність системи освіти, її відповідність світовому рівню – ці та інші важливі принципи освіти закріплені Законом України "Про освіту"¹. Значущість гуманітарної підготовки спеціалістів у вищій школі підкреслюється у проекті державної національної програми "Освіта", схваленому делегатами Першого з'їзду педагогічних працівників України².

Головним напрямом сучасного суспільного розвитку є гуманізм. І які б трагічні події ХХ століття не відвертали світ від цього магістрального шляху, який би сплеск тоталітарних режимів не вражав людство, воно рухається не до рабства і варварства, а до цивілізації й демократії. Розроблені нині теорії та концепції розвитку цивілізації зводяться до того, що світ наближається до суспільства, де домінуватимуть інтелект, знання, творчість, які ґрунтуються на гуманістичних цінностях.

Ця нова парадигма розвитку людства ставить і нові вимоги до особистості взагалі і до конкретного спеціаліста зокрема. Якщо в період конвеєрного виробництва цілком вистачало "серійного" працівника, то інформаційне суспільство потребує творчої особистості, здатної на нестандартне мислення, з широким загальногуманістичним кругозором³.

Наше суспільство зустрілося з гострими проблемами, які пов'язані не тільки з деформаціями механізму розвитку його самого, але й, насамперед, безпосередньо людини. Тривалий час її розглядали

І Закон про освіту // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – Ст.451.

2 Україна ХХІ століття: Державна національна програма "Освіта" /проект/. – К.: Міністерство освіти України. – 1992. – 70 с.

3 Концепція інформатизації образования // Информатика и образование. – 1990. – № 1. – С.3–9.

як вторинну по відношенню до суспільства: вона була відокремлена від власності, від влади, від культури, від природи, від творчості. Соціальний механізм усе більше відривався від природної суті людини, життя суспільства набувало дегуманізованих форм та рис. Сьогодні все частіше говорять про такі категорії, як "відчуження", "роз'єднаність", "некомунікабельність".

Логіка суспільного розвитку привела до принципово нового осмислення освіти, зумовила необхідність її радикальних змін, а отже, з'явилася потреба у новій філософії освіти, філософії педагогіки як галузі знання. Необхідність філософського обґрунтування освіти диктується складністю детермінації поведінки особи, морального вибору у взаємозалежному світі, де кожному доводиться здійснювати свій вибір, приймати рішення, що спрямовані безпосередньо до людини, до світу в цілому.

Система освіти суверенної України потребує переосмислення та оновлення відповідно до тієї ролі, яка визначена їй на сучасному етапі суспільного розвитку, інтеграції у світову цивілізацію. Вища школа "забезпечує фундаментальну наукову, загальнокультурну, практичну підготовку і спрямована на підготовку фахівців, що визначають темпи і рівень науково-технічного і соціального прогресу, сприяють утвердженню гуманістичних ідеалів, норм людського співжиття, формування інтелектуального потенціалу нації як найвищої цінності суспільства"¹.

Головний резерв підвищення якості підготовки спеціалістів у вищій школі – створення стрункої державної системи гуманітарної підготовки, яка зовсім не перешкоджає високому ступеню свободи в локальних ланках, забезпечення широких можливостей для свободи

¹ Україна ХХІ століття: Державна національна програма "Освіта" /проект/. – К.: – Міністерство освіти України, 1992. – С.16.

творчості в кожному педагогічному колективі, окремій особистості. Це і зумовило вибір теми дослідження, звернення до розробки теоретичних засад даного процесу і підготовки науково обґрунтованих методичних рекомендацій.

Ступінь розробленості проблеми. До кінця другого тисячоліття людство, пройшовши крізь диктатури, війни і насилля, наблизилося до розуміння самоцінності людської особистості, до необхідності наповнення реальним змістом того принципу, який був проголошений ще в античні часи Протагором /людина – міра всіх речей/, до важливості збереження загальнолюдських цінностей тощо.

У стародавніх літописах України, давньоруській літературі сконцентровані моральні правила, що включають гуманізм, людяність, солідарність¹. І хоча проблеми гуманізму розглядалися у різні історичні епохи по-різному, мотиви людяності, мрії про щастя і справедливість знайшли яскраве відображення у філософії Цицерона, Юстина Філософа, Тертуліана, які називали людину найвищою цінністю і її вільний розвиток з урахуванням досягнень освіти, античної культури розглядали як мету і її самої, і суспільства в цілому. Глибоке висвітлення проблем гуманізму у вихованні та навчанні ми знаходимо у трактатах Я.А.Коменського, К.Костецького, С.Полоцького².
 1 Див.: Повесть временных лет. Летопись /по Упатъевскому списку/. – К., 1990; Поучение Владимира Мономаха детям // Антология педагогической мысли древней Руси и Русского государства XIX–XVII вв. – М., 1985; Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П.Калениченко. – М.: Педагогика, 1988.
 2 Коменский Я.А. Великая дидактика // Избр.пед.соч.: В 2-х т. – М., 1982. – Т.1–2; Родник Златоустий. Памятник болгарской литературы IV–XIII вв. / Пер. с бол.-М., 1990; Полоцкий С. Ветроград Многошестный // Антология педагогической мысли древней Руси и Русского государства XIV–XVII вв. – М., 1985.

В умовах національного та культурного відродження зростає значення праць М.П.Драгоманова, М.С.Грушевського, М.І.Костомарова, В.К.Винниченка, які мають яскраво виражену гуманістичну спрямованість.

Ідеї безперервної освіти, в основі якої лежить гуманізм, знайшли відображення у працях К.Д.Ушинського, а пізніше – С.Т.Шацького, В.О.Сухомлинського та інших видатних педагогів.

Значна кількість праць з проблем особистості відноситься до 60–80-х років нашого століття¹. Серед них немало праць педагогічного характеру, в яких людина розглядається з позицій того часу.

Нова педагогічна дійсність викликала необхідність розробки концепції гуманізації та гуманітаризації безперервної освіти. Значна кількість праць присвячена певним аспектам цієї проблеми, а саме: педагогічним і соціально-психологічним особливостям студентської та учнівської молоді /І.С.Кон, Н.В.Кузьміна, Л.Я.Рубіна, М.Н.Руткевич, В.М.Шепель/; соціологічному аспекту проблеми /І.С.Бестужев-Лада, Р.Г.Гурова, С.М.Іконникова, В.Т.Лісовський, І.М.Ільїнський, Т.Н.Кухтевич/ моральним аспектам виховання /В.С.Заслуженник, Л.В.Сохань, В.В.Давидов, В.О.Кудін, Н.Г.Ничкало, Т.М.Мальковська, Е.І.Моносзон, Г.М.Філонов, Г.І.Щукіна/.

Питання теорії та практики навчання й виховання, методології педагогіки перебувають в центрі уваги і різних закордонних етич-

І. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л., 1968;

Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. – М., 1978; Ле-

онтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. – М., 1978;

Рувинский Л.И. Нравственное воспитание личности. – М., 1981;

Сычев Ю.В. Как формируется личность. – М., 1982 и др.

них шкіл¹. Ігноруючи соціально-економічний аналіз суспільства, а іноді й загальнокультурні фактори, які впливають на формування особистості, вчені намагаються підійти до розв'язання складних проблем освіти з урахуванням загальнолюдської значущості на основі діалогів, вільних дискусій, полеміки. Об'єднує учених — представників різноманітних напрямів у філософії, педагогіці, соціології, психології /консервативного, гуманістичного, іраціонального, оцієнтистсько-технократичного та ін./ принцип гуманізму як провідний у вихованні та освіті людини.

За останні роки педагогами вищої та середньої шкіл накопичено певний досвід з гуманітаризації освіти, зокрема вищої технічної. Проте школа ще не готова сьогодні дати повну відповідь на питання щодо суті й змісту гуманітарної підготовки, не розроблені основні ідеї гуманітарної теорії і практики, що відповідали б вимогам часу.

Теоретичні положення, висновки й практичні рекомендації, викладені в дисертації у формі наукової доповіді, є результатом 27-річної науково-педагогічної діяльності автора з проблеми дослідження та узагальнення власного досвіду викладацької роботи у вищих навчальних закладах України.

Результати дослідження відображено в 37 опублікованих роботах /монографіях, посібниках, брошурах, методичних рекомендаціях, статтях у наукових збірниках/, а також у доповідях на міжнародних, республіканських, міжвузівських науково-практичних конференціях і семінарах.

1. Kohlberg L. Stages of moral development as a basis for moral education. — In: Lunney B. (ed) Moral Development, Moral Education and Kohlberg; Nilt P. Moral Education in a Secular, L., 1974; Kay S. Moral Education. A Sociological Study of the Influence of Society, Home and School. L., 1975; Wilson I. Practical Methods of Education. L., 1972; Дьжи Дж. Психология и педагогика мышления. Берлин, 1922 и др.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес у технічних вузах.

Предмет дослідження – теоретичні і методичні основи гуманізації та гуманітаризації технічної освіти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати мету, завдання і зміст гуманізації та гуманітаризації підготовки спеціалістів у морських навчальних закладах в умовах переходу до ринку з урахуванням національних традицій, звичаїв, досягнутого і прогнозованого рівня науки і культури, потреб практики; розробити та експериментально перевірити методику реалізації концепції гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти.

Завдання дослідження:

- проаналізувати філософські, психологічні, педагогічні концепції гуманізації та гуманітаризації освіти;
- вивчити стан досліджуваної проблеми у технічних вузах;
- розробити концепцію гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти та визначити педагогічні умови і засоби її реалізації;
- обґрунтувати критерії рівня гуманітарної підготовки спеціаліста;
- опрацювати систему науково-методичного забезпечення процесу гуманізації освіти вищої технічної школи;
- підготувати методичні рекомендації для професорсько-викладацького складу навчальних закладів морського профілю.

Гіпотеза дослідження. Процес гуманізації і гуманітаризації вищої технічної освіти ефективно здійснюватиметься за умов:

- теоретичного обґрунтування і реалізації мети й завдань гуманізації та гуманітаризації виховання й навчання на принципах діалектичної єдності професійної та гуманітарної підготовки;

- конкретизації мети, завдань, змісту гуманітарної освіти, а також вибору форм організації та методів позанавчальної роботи на основі педагогічної діагностики; залучення студентів /курсантів/ до суспільно корисної діяльності з урахуванням пріоритету загальнолюдських цінностей, розвитку національних культурних і духовних інтересів;

- науково обгрунтованого аналізу та врахування профілю, специфіки діяльності вузу та реальних протиріч і труднощів у суспільстві, причин кризового стану системи виховання і його наслідків, а також історичних, соціально-економічних, етнічних та інших особливостей регіону і профілю вузу.

Для розв'язання проблеми використано комплекс методів: теоретичний аналіз відповідних джерел; емпіричний - спостережені, індивідуальні й колективні бесіди, інтерв'ювання, анкетування, вивчення науково-методичної документації, моделювання; метод експертної оцінки, статистичну обробку даних. Провідну роль було відведено педагогічному експерименту, в ході якого здійснювалась тривала дослідна перевірка розробленої концепції гуманізації і гуманітаризації вищої технічної освіти та науково-методичних рекомендацій.

Методологічну основу дослідження становлять теорія наукового пізнання, положення про пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, кастовими тощо, діалектична єдність національного і загальнолюдського; ідеї про сутність людини /її місце і призначення у світі, сенс буття, духовну культуру, свободу особи, ідеали, про перспективи розвитку людства/ як "міру всіх речей", а також про інтегральний комплексний підхід до проблеми виховання і освіти; прогнозування і передбачення майбутнього, діалектика одиничного-часткового-загального, класового-загальнолюдського, національно-інтернаціонального.

Гуманітаризація технічної освіти розглядається в дослідженні як засіб гуманізації /1, 3, 20, 21/ і являє собою навчально-виховний процес з конкретним змістом і методами вивчення всіх вузівських дисциплін, спрямованим на людину, який сприяє розвитку творчого і духовного потенціалу особистості, утверджує у свідомості загальнолюдські цінності та принципи гуманізму як моральні засади соціальної діяльності і поведінки. Вона передбачає також інтеграцію природничо-наукового, технічного і гуманітарного знання. Здійснюючи дослідження, автор виходив з того, що гуманітаризація технічної освіти тісно пов'язана з формуванням наукового світогляду, однак має свою специфіку, яка враховується при визначенні засобів і методів виховання інтелігентності, формування гуманітарної культури спеціаліста.

Особливістю нашого дослідницького підходу є розгляд інтернаціоналізму як складової гуманізму.

У своїй роботі автор спирався на дослідження проблем гуманітарної освіти вітчизняних філософів, науковців В.С.Готта, П.С.Дішлевого, І.А.Зязюна, В.Ф.Чорноволенка, М.Д.Ярмаченка, Л.В.Яценка, С.Т.Мілжкіна та інших. При розробці теоретичних основ формування гуманізму враховувались результати досліджень А.М.Алексюка, С.У.Гончаренка, М.М.Скаткіна, А.П.Беляєвої, А.І.Дьоміна, Н.В.Кузьміної, В.С.Шубинського, В.М.Федорової та ін., в яких розкриваються різні дидактичні аспекти формування наукових понять і світогляду в процесі навчання, а також праці П.О.Знаменського, В.Г.Разумовського, присвячені дослідженню методичних аспектів формування наукових категорій, загальногуманістичних ідеалів.

Характерною особливістю сучасних досліджень є пошук нової парадигми освіти з метою розробки концепції безперервної освіти з урахуванням соціально-педагогічної ситуації і прогнозу суспільного

розвитку.

У ході дослідження ми враховували сучасні ідеї безперервності гуманітарної освіти /В.С.Леднев/, певних аспектів гуманітаризації технічного знання /С.Г.Гун/, визначення методів формування парадигми гуманітарної інтелектуальності /В.Ю.Колмиков, В.Н.Кожин, Б.В.Орлов/, детермінації технічними знаннями сучасного світогляду /О.Ф.Заричанський/, співвідношення філософського і наукового знання /О.І.Уйомов/, гуманітарної орієнтації педагогічних колективів вузів, шкіл /А.О.Чунаєва/ та інші.

Протягом останніх років накопичено значний досвід діяльності професорсько-викладацьких колективів, спрямованої на гуманізацію і гуманітаризацію вищої освіти, зокрема технічної, який потребує певного наукового обґрунтування і теоретичного осмислення.

Вища школа розглядається в дослідженні як особливий соціальний інститут з підготовки спеціалістів для народного господарства, що виконує педагогічну, соціальну, економічну і моральну функції, забезпечує постійне духовне вдосконалення особистості, формування інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації.

З цієї проблеми автором опубліковано праці /1, 3, 4, 5, 8, 20, 21/, підготовлено та проведено ряд наукових і науково-практичних конференцій.

Наукова новизна дослідження полягає:

- у теоретичному обґрунтуванні концепції гуманізації і гуманітаризації вищої технічної освіти, яка передбачає орієнтацію діяльності вузу на оптимальне задоволення потреб курсантів у духовному, культурному і моральному розвитку, на гармонійний розвиток особистості; неперервний характер гуманітарної освіти протягом усього терміну навчання у вузі; розвиток міждисциплінарних зв'язків у гуманітарній підготовці спеціалістів; прилучення молодих спе-

ціалістів до світового досвіду, нагромадженого людством у різних сферах діяльності. Певну наукову новизну має визначення вимог до змісту і структури гуманітарної освіти в технічних вузах, співвідношення гуманітарної і технічної підготовки спеціалістів морського флоту.

Теоретичне значення полягає в розробці теоретичних і методичних основ реалізації концепції гуманізації і гуманітаризації освіти у технічних вузах морського профілю, визначенні критеріїв рівня гуманітарної підготовки сучасного інженера, систематизації засобів, форм і напрямів гуманітарної підготовки у вищих технічних навчальних закладах, а також у розробці системи науково-методичного забезпечення гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти.

Практичне значення дослідження становлять розроблені дисертантом:

1. Методика гуманітарної підготовки в морських навчальних закладах.

2. Методика соціально-психологічної підготовки спеціалістів в умовах духовного оновлення суспільства, переходу до ринкових відносин.

3. Зміст і методика проведення спецкурсів "Професійна етика моряка", "Теорія та історія світової і вітчизняної культури"; узагальнюючих лекцій для практичної діяльності професорсько-викладацького складу, методологічних семінарів "Загальнолюдська і професійна сутність гуманітарної підготовки майбутніх спеціалістів морського флоту", "Педагогічні аспекти гуманітаризації технічної освіти", "Гуманізація технічної освіти: методологічний аспект".

4. Розробка теорії і методики викладання суспільних, культурологічних дисциплін на весь період навчання у морському вузі як

спеціального напрямку в змісті підготовки спеціалістів морського флоту.

5. Вимоги до змісту, структури гуманітарного знання в плані його соціалізації та гуманізації.

Таким чином, у дослідженнях автора запропонована теоретична основа системи занять, позанавчальної діяльності, плавальної практики, визначені засоби її реалізації. Це дає змогу викладачеві оволодіти методикою педагогічного розв'язання проблем гуманітарної підготовки спеціалістів у технічних вузах морського профілю.

Для курсантів /студентів/ значення авторських рекомендацій полягає в тому, що реалізація запропонованої автором концепції гуманітаризації вищої морської освіти сприятиме формуванню всебічно розвиненої особистості, орієнтованої на загальногуманістичні цінності, ідеали.

Практична цінність дослідження дістала підтвердження в процесі впровадження концепції гуманітаризації технічної освіти/в Одеській державній морській академії/, розробленої автором; у практиці підготовки інженерів морського транспорту.

Особистий внесок дисертанта полягає в розробці концепції гуманізації та гуманітаризації технічної освіти в технічних вузах морського профілю; нових навчальних планів і програм з філософії, професійної етики моряка, історії світової та вітчизняної культури; основних напрямів удосконалення вивчення гуманітарних дисциплін, спецкурсів і факультативів; системи гуманітарної підготовки курсантів академії на весь період навчання.

Апробація дослідження і впровадження його результатів у практику. Основні публікації автора з проблеми гуманізації та гуманітаризації вищої технічної освіти /1, 2, 3, 4, 7, 8, 12, 13, 20, 21,

22, 23, 26, 31/ використовуються у навчальному і виховному процесі вищих і середніх морських навчальних закладів міст Одеси, Києва, Херсона, Санкт-Петербурга.

Основною формою апробації дослідження стали: організація факультету основ гуманітарних знань і науково-методичного центру гуманітарної підготовки з метою систематизації цього процесу, його методичного забезпечення; узагальнення досвіду роботи викладачів; вивчення громадської думки; проведення експериментальної роботи; підготовка науково-методичних публікацій; організація конференцій, "круглих столів", індивідуальних консультацій з проблем освіти, гуманітарної та професійної підготовки спеціалістів морського флоту; організація позанавчальної роботи.

Результати дослідної роботи знайшли відображення в доповідях і повідомленнях дисертанта на Міжнародній науково-методичній конференції "Управління якістю підготовки спеціалістів: міжнародний досвід; проблеми, перспективи" /Одеса, 1992/; регіональній науково-методичній конференції "Нові технології навчання студентів" /Краматорськ, 1992/, а також науково-методичній раді Міністерства морського флоту /1990, 1991/; на засіданнях відділів НДІ проблем вищої школи Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР /1987, 1989/; методологічному семінарі професорсько-викладацького складу Одеської державної морської академії, керівником якого є дисертант /1989-1992 навчальні роки/.

Предметом захисту є викладені в публікаціях:

- визначення суті понять гуманізму, гуманізації та гуманітаризації технічної освіти стосовно педагогічної діяльності в сучасних умовах;

- структура процесу гуманізації та гуманітаризації освіти в технічних вузах на основі системного підходу до здійснення її не-

перервності, обґрунтування комплексу навчальних дисциплін, вивчення яких у вищій школі забезпечує цей процес за умови врахування їх взаємозв'язку і взаємодії; інтеграції гуманітарних, філософських, природничо-наукових, спеціальних дисциплін;

- модель гуманізації та гуманітаризації вищої морської освіти;
- розробка й обґрунтування нового аспекту у формуванні майбутнього інженера не тільки як спеціаліста і особистості взагалі, а і як ділової людини з морально-психологічною і професійною орієнтацією, наявністю певних навичок додержання технологічної дисципліни, загальносвітових принципів і норм відносин між державами і народами;
- визначення критеріїв гуманітарної підготовки спеціалістів морських вищих навчальних закладів.

II. Основний зміст дослідження

Загальнолюдський і професійний зміст гуманітарної підготовки у технічних вузах

Нині, коли людство після багатьох трагічних сторінок своєї історії наблизилося до усвідомлення пріоритету особистості, особливі завдання по-гають перед усіма спеціальними інститутами людини. Саме в інтересах людини як головної цінності суспільства здійснюються радикальні соціально-економічні, політичні перетворення в незалежних державах колишнього СРСР.

Та не менш радикальних змін потребує і духовне життя суспільства, в тому числі й освіта. Її світоглядні і методологічні основи. У працях /1, 2, 3, 5, 6, 8, 11, 13, 17, 18, 20, 21, 22, 32/ автор обґрунтовує концептуальні моменти, пов'язані з загальнолюдськими і професійним змістом гуманітарної підготовки у технічних вузах.

Сучасна школа /насамперед – вища технічна/ вбачає в забезпеченні початкових основ гуманітарної підготовки резерви підвищення якості навчання й виховання майбутніх спеціалістів, котрі у третьому тисячолітті визначатимуть духовне обличчя людського співтовариства.

Ці теоретичні посылки дають змогу логічно перейти до конкретизації окремих аспектів проблеми гуманізації та гуманітаризації освіти.

Варто відзначити, що самі поняття "гуманізація" та "гуманітаризація" відсутні у вітчизняних, англо-франко- або німецькомовних глумачних, філософських чи енциклопедичних словниках. Разом з тим, сам процес гуманізації та гуманітаризації об'єктивно набирає ваги в усіх цивілізованих країнах світу. Соціальне замовлення на гуманізацію та гуманітаризацію підготовки спеціаліста чітко виявляється в умовах інтегрування суверенної України у світову цивілізацію і переходу до ринкових відносин.

Виходячи з потреб педагогічної теорії і практики, у працях /I, 3, 5, 8, II, 13, 19, 20, 21, 23/ розкривається сутність гуманізму, яка визначається її основними напрямками або певними блоками, а саме:

- гуманізація і демократизація як основні інструменти процесу відродження духовності;
- відродження і нове осмислення ідеалу свободи особи;
- як наслідок реалізації людиноформуючої педагогіки необхідність піднесення людини на новий щабель гуманності, розумності, інтелекту.

Проблема гуманізму, як і проблема людини, є споконвічною і разом з тим завжди новою. Мрії про щастя, людинолюбство, людяність були притаманні різним народам ще в глибоку давнину. Це знаходило

відображення у релігійних концепціях, усній народній творчості, літературі, освіті.

У ході дослідження вивчався історичний аспект проблеми /1, 3, 4, 10, 12, 23/. Ідеї гуманізму в різні історичні епохи трактувались по-різному. Ще Цицерон, а пізніше Юстин Філософ і Тертуліан закликали діяти до первісних надр людської душі і визначали гуманізм як вищий тип освіти, витончене аристократичне виховання. При цьому обґрунтовували гуманну сутність і вище соціальне призначення філософської діяльності, обстоювали принцип єдності філософської теорії і суспільного життя.

Цілісна система поглядів на людину як на найвищу цінність, склалася в епоху Відродження. Гуманісти епохи Відродження вперше висунули ідеї "природних прав" людини, даючи оцінку будь-якому соціальному устрою з погляду відповідності його природі людини. Тим самим вони намагалися знайти шляхи поєднання інтересів особистості і суспільства. Просвітителі-гуманісти вбачали самоціль людини в її вільному розвитку на основі освіти, що спиралася б на досягнення античної культури, викликавши цим справжній переворот у культурі і світогляді людей свого часу. Проте жодний філософський напрям не став справжньою основою гуманізації освіти.

Вперше взаємозв'язок гуманізму з перетворюючою діяльністю людини і створенням умов для процвітання і щастя, всебічного розвитку і свободи особи знайшов відображення в одному з напрямів філософії XIX століття. Діалектичний матеріалізм почав розглядати гуманізм як певну дію і як поняття, ідеал, що змінюється історично.

Однак у силу об'єктивних і суб'єктивних причин гуманізм не став основним принципом і соціальною практикою суспільного устрою ні в СРСР, ні в інших колишніх соціалістичних країнах Європи й Азії.

На першому етапі дослідження ми виходили з того, що необхідна переорієнтація всіх видів людської діяльності, зокрема і в сфері освіти. У ряді праць /1, 3, 5, 8, 20, 21, 23/ обґрунтовується концептуальне положення про те, що гуманітаризацію освіти слід розглядати як кардинальну переорієнтацію всієї системи освіти, світоглядної системи, в якій мають домінувати загальнолюдські цінності. Саме цій меті – утвердженню пріоритету людини, гуманізму і повинна бути підпорядкована система навчання і виховання, всі навчальні цикли і позанавчальні форми.

Автор поділяє точку зору тих учених, які вважають, що гуманітаризація вищої освіти являє собою введення до навчального і виховного процесів засобів, які сприяли б формуванню у майбутніх спеціалістів гуманітарного мислення, гуманітарної культури, духовного світу. В цілісному процесі навчання має бути присутній "людський вимір".

Гуманітарна культура – це сфера, де об'єктивні закони, не втрачаючи своєї об'єктивності, підпорядковуються гуманним цілям і слугують вищим людським цінностям. Тим більше, що історично культура /в тому числі і національна/ чим далі стає сферою самореалізації, саморозвитку і самосвідомості людини.

У дослідженні ми виходили з того, що світ людини можна умовно поділити на світ почуттів, волі і думки. Координація їх – найважливіша проблема гармонійного розвитку особистості. І в той же час почуття та емоції є первинним джерелом знань.

Потреба у збільшенні обсягу знань, технізація всіх аспектів життя, зростання потоку інформації призвели до того, що кількість інформації, що потрапляє за одиницю часу в людський мозок, постійно зростає. Одночасно зростає і роль наукових абстракцій у пізнанні, яке довгий час розглядалось у руслі раціонального освоєння

світу і тому вимагало прискороеного розвитку інтелектуальних здібностей спеціаліста, раціонального боку його свідомості.

Важливе значення має й інша сторона свідомості – чуттєва. Асиметрична будова головного мозку – незаперечний науковий факт; права півкуля переважно керує емоціями, тобто образом сприйняттям, а ліва – логічним мисленням. Тим часом повноцінне сприйняття навколишнього світу потребує і різних форм чуттєвого, інтуїтивного пізнання і є одним з кардинальних напрямів усього процесу гуманітаризації освіти. В іншому разі, коли права, емоційна півкуля не одержить позитивних подразників, вона, по суті, атрофується.

Найбільш зримий розрив між двома сторонами свідомості, між логікою і почуттями виявляється у технократичному мисленні, надзвичайно небезпечному феномені на шляху розвитку емоційно-моральної культури особистості і суспільства у цілому. Яскравим концентрованим і трагічним для людства виявленням технократизму став Чорнобиль, де техніка, за словами академіка В.О.Легасова, була засобом вираження "моральних якостей спеціалістів", закладених у них у процесі виховання і освіти, коли людське життя позбавляється своєї інтелектуальності і зводиться до рівня простої матеріальної сили. Тому все гостріше постає питання про "охладження" техніки, виробництва, про те, щоб надати науково-технічному прогресу людський вимір. Як постійно підкреслював академік А.Д.Сахаров, науково-технічний прогрес не принесе щастя, якщо не доповнюватиметься надзвичайно глибокими змінами в соціальному, моральному і культурному житті людини.

Ретроспективний аналіз багаторічного досвіду викладацької роботи дозволяє автору дійти висновку, що сьгоднішні студентські аудиторії часто заповнені людьми з дуже низькою емоційною культурою, примітивними естетичними запитами.

Дослідження і спостереження автора /І, 3, 4, 17, 19/ співпадають з аналізом дослідження рівня духовності, що було проведене наприкінці 80-х років професором В.Т.Лісовським у ІВ вузах колишнього СРСР. Безумовно, у нашому повсякденному житті є чимало особливих причин, які зумовлюють послаблення гуманістичних і моральних засад, що породило духовно-моральне збіднення, дефіцит особистості, талантів, людяності й милосердя.

Серед численних факторів, які негативно впливають на молодь, можна виділити насамперед: відчуження особистості від суспільства, від національних і культурних традицій; соціальна незагребуваність спеціаліста, низький статус освіти й інтелектуальної діяльності в суспільстві; занепад моральності; криза сім'ї та сімейного виховання, погіршення здоров'я; соціально-економічні протиріччя і труднощі.

Дефіцит культури, втрата духовності, моральних засад – процес, у якому значну роль відіграли фактори, пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу і деякими специфічними обставинами, що склалися в нашій країні. Дегуманізація і технократизм, на жаль, стали явищами загальносвітового масштабу.

В процесі науково-технічної революції наука стає безпосередньою продуктивною силою суспільства. Це безумовно накладає певний відбиток на формування мислення сучасної людини і позначається на її світогляді, оскільки науковими стають і технічні знання.

Визначаючи на другому етапі дослідження зміст експериментальних курсів, ми враховували, що в сучасних умовах суспільного розвитку технічні знання переростають у специфіку вузького професіоналізму і виходять на рівень соціальності. Цим самим вони починають відігравати визначальну роль у світогляді. Тобто, трансформуючись з емпіричного ставлення до світу, вони наповнюються природничо-

занять, форми звітності, розподіл годин між навчальними курсами/;

- безперервний характер гуманітарної освіти протягом усього терміну навчання у вузі;

- дослідження базового і варіативного компонентів навчального процесу;

- взаємозв'язок гуманітарних кафедр з кафедрами негуманітарними з метою забезпечення комплексної гуманітарної освіти;

- організаційний зв'язок навчального процесу з позанавчальною роботою, сферою дозвілля і відпочинку курсантів;

- розвиток міждисциплінарних зв'язків у гуманітарній підготовці спеціалістів.

Згідно з цією концепцією гуманітарна освіта включає в себе вивчення дисциплін за такими напрямками: філософським, соціально-політичним, економічним, історичним, юридичним, філологічним, культурологічним.

Загальний обсяг гуманітарної підготовки становить 1500-2000 годин. У цих межах, як переконає досвід, реалізується гуманітарна підготовка у технічних університетах цивілізованих країн.

З урахуванням викладеної вище концепції при проведенні педагогічного експерименту ставились такі завдання:

1. Обґрунтування методологічної основи процесу навчання та науково-методичне забезпечення наступної практичної діяльності курсантів у різних галузях знань.

2. Створення умов для формування і розвитку духовності, інтелекгентності, підвищення культурного рівня курсантів шляхом гуманістичного наповнення їхньої майбутньої спеціальності.

3. Прилучення молодих спеціалістів до світового досвіду, нагородженого людством у різних сферах діяльності, в тому числі і в розвитку морського флоту.

Сьогодні, коли Україна переходить до ринку, ми багато що запозичуємо в західних народів. В наших умовах процес формування ринкових відносин іде дуже повільно і в ряді випадків – безсистемно. Це дуже просто пояснити: запозичення вводяться у тих формах, котрі несумісні з нашими звичаями, традиціями, тобто відбувається процес поза нашою національною культурою.

У сучасних умовах суспільного розвитку, пошуку шляхів переходу до ринку в Україні, інтеграції її у світову цивілізацію особливо гостро відчувається універсальність багатьох елементів культури, традицій, необхідних організуючих людське життя у різних точках земної кулі. Це і становить загальнолюдські цінності, оскільки оригінальність кожної з культур полягає насамперед у її власному способі розв'язання проблеми, перспективному розміщенні цінностей, спільних для всіх людей. Це стосується і ринку: ринкове господарство повинно бути специфічним чином переосмислене нашою національною культурою. А це означає, що елементи господарського механізму можуть бути /і повинні бути/ використані, але сама система мусить бути своя – національна. Проте не просто не схожа на інші системи, а така, що відповідає культурним цінностям суверенної держави, народу, нації.

Запорукою успішного переходу до ринку в слов'янських державах, у тому числі і в Україні, обов'язково стануть такі риси характеру народу, як взаємодопомога, прагнення до стійких людських зв'язків, наполегливість, намагання жити у мирі, тобто усіх тих рис, які характеризують новий інтернаціоналізм ділової людини сучасності. При цьому необхідно зазначити, що ці якості можуть бути корисними для ринку лише за умови, що збережеться культурний простір тільки у справі, яка співвіднесена з основними цін-

ностями народу і ними виправдана.

При опрацюванні концепції гуманізації і гуманітаризації вищої технічної освіти ми виходили з співіснування, діалога культур, інтеграції в світовій цивілізації.

Узагальнення досвіду педагогічної роботи і проведення педагогічного експерименту дають автору змогу сформулювати вимоги до якостей особистості. Підготовка ділової людини в умовах вищої технічної освіти має передбачати:

- усвідомлення нового життєвого простору, соціального, політичного, духовного і морального середовища, що допоможе психологічній переорієнтації молоді;

- вивчення досвіду розвинутих цивілізованих держав, які вже давно живуть в умовах ринку; підготовку наших спеціалістів у світових школах бізнесу, введення у навчальний план таких дисциплін, як країнознавство і зовнішньоекономічна діяльність /торговельні відносини/.

У сучасних умовах гостро постає питання про існування усієї цивілізації, масштабні зв'язки різних поколінь, що виявляється у загальній категорії "людство". У свою чергу, це потребує пошуку нової моделі інтегрального розвитку, орієнтованої на специфічні умови розвитку особистості і розв'язання спільних планетарних завдань сучасності. Крім того, це визначає суть, сам смисл сучасного прогресу, який стає багатим і різноманітнішим: забезпечується примат спільних сукупних інтересів людства над інтересами класів, соціальних груп; націй, які найчастіше протистоять всесвітньому розвитку, оскільки у більшості своїй взаємно антагоністичні.

У світі відбувається об'єктивний процес усвідомлення людством себе як єдиної, багатолітньої, а в дечому і суперечливої сім'ї, що живе у спільному домі - на планеті Земля. А це обумовлює, на наш

погляд, два таких висновки. По-перше, в одному будинку завжди існує чимало спільних для всіх мешканців проблем, наприклад, у даному разі: екологія, небезпека самознищення земної цивілізації, зростання злочинності, "хвороби віку" і т.д. По-друге, в єдиній сім'ї, котру становить людство, має зміцнюватися і утверджуватися загальні гуманістичні норми відносин, що є завданням і міжнародної, і внутрішньої політики будь-якої демократичної держави.

Кінець другого тисячоліття позначений інтеграційними процесами, які все більше посилюються. Світ все більше стає залежним і взаємообумовленим, взаємопов'язаним. І тому не випадково передова громадська думка все частіше висуває ідею солідарності, яку, на наш погляд, можна розглядати як частковий феномен інтернаціоналізму. Спроби деяких публіцистів девальвувати це поняття вважаємо не виправданими. Так чи інакше ці поняття замикаються на людині, на відомих цінностях добра, взаємодопомоги, співдружності, причетності до екологічних перспектив існування людства. Діалектична єдність інтернаціонального і національного особливо необхідна в сучасних умовах, коли різко загострилися міжнародні конфлікти у багатьох регіонах планети.

Солідарність, взаємна довіра народів різних країн породжує постійну потребу в інтернаціональній відповідальності, яка виявляється у здатності співвіднести свої дії з моральними вимогами світової цивілізації. Тим більше це необхідно спеціалістам морських вузів, робота яких за своєю суттю інтернаціональна. І від того, наскільки міцний фундамент буде закладено у роки навчання, залежить авторитет країни, яку вони представлятимуть, спілкуючись з іншими народами.

Ці положення враховувались на різних етапах дослідження, в системі навчально-виховної роботи і проходження курсантами плавальної практики.

Ряд праць /4, 5, 9, 19, 23, 28/ присвячено аналізу проблеми зв'язку інтернаціоналізму, загальнолюдської солідарності як окремого феномена гуманізму.

У публікаціях /3, 4, 8, 17, 22, 31/ робиться висновок, що одним із кардинальних завдань процесу гуманізації та гуманітаризації технічної освіти є засвоєння серед інших загальногуманістичних цінностей і принципів інтернаціоналізму, принципів солідарності людського співтовариства. Тому такою гострою є проблема інтернаціональної підготовки ділової людини в Одеській державній морській академії, де під керівництвом автора з метою розв'язання цього завдання реалізується широкомасштабна програма навчально-виховної роботи.

III. Гуманітаризація вищої технічної освіти: тенденції, перспективи

Значний обсяг досліджень автора присвячений розробці теоретичних основ і практичних рекомендацій щодо гуманітаризації вищої технічної освіти, з'ясування тенденцій і перспектив цього процесу.

Сьогодні вже цілком очевидно, що успіх здійснюваних в Україні соціально-економічних, політичних перетворень можливий тільки за умови духовного розвитку суспільства, підвищення та активізації його інтелектуального потенціалу. Саме тому такими злободенними є питання дальшого вдосконалення освіти, які розглядаються як первинні по відношенню до інших проблем.

В умовах пріоритету загальнолюдських цінностей у галузі безперервної освіти визначився і утвердився вихід на якісно новий рівень гуманітарної підготовки спеціалістів, формування його наукового світогляду, широкого культурного і морального кругозору. Має місце нове осмислення освіти, орієнтованої на загальнолюдські

цінності – всеохоплюючі, універсальні і найбільш прийнятні як для людства, так і для окремої особистості. Саме шляхом прилучення до загальнолюдських цінностей спеціаліст набуває рис інтелігентності, одержує природну базу для свого професійного зростання, розвитку уяви, інтуїції, мислення; різко виділяються почуття людського потенціалу /доброти, співпереживання, причетності до чужого горя тощо/.

З утворенням суверенної держави України законом "Про освіту" /1991 р./, державною національною програмою "Освіта": "Україна XXI століття" /1992 р./ освіта утверджується як пріоритетна сфера соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства.

У 1991 році Колегією Мінвузу України було зроблено ряд положень щодо гуманітаризації вищої освіти, в тому числі і технічної. У 1990 р. Президією колишньої АПН СРСР на суд громадськості було винесено програму "Виховання молоді в умовах ринкової економіки" і матеріали НДІ проблем вищої школи "Шляхи вдосконалення гуманітарної підготовки спеціалістів".

Аналізуючи зазначені матеріали, автор приходить до висновку, що були зроблені серйозні спроби визначити мету, засоби, напрями, форми і методи гуманітаризації освіти, в тому числі вищої технічної. Вивчені документи і матеріали обгрунтовано визначають основні функції гуманітарної підготовки, а саме: соціально-орієнтуючу, пізнавальну, соціально-організуючу.

Довгий час орієнтири гуманітаризації визначали здебільшого філософи, соціологи, історики. Педагогічна наука залишалася неначе осторонь. Логіка суспільного розвитку висунула потребу в інтеграції зусиль учених природничих, технічних, спеціальних, суспільних і гуманітарних наук з метою розробки методик і методології процесу гуманізації та гуманітаризації технічної освіти.

у публікаціях /1, 3, 14/ автор показує, що існують різні точки зору на процес гуманітаризації освіти: по-перше, зведення його до впровадження у навчальний і виховний процес засобів, які сприяють формуванню гуманізму, гуманітарної культури; по-друге, гуманітаризація розглядається як додаткова до основного профілю технічних спеціальностей шляхом збільшення частки гуманітарних дисциплін у навчальних планах; по-третє, залучення до навчального процесу тільки викладачів соціально-політичних і культурологічних дисциплін, а звідси небажання визначити мету і стратегію природничо-наукової і інженерної освіти, принципи побудови програм; по-четверте, гуманітаризація освіти розглядається поза зв'язком з певним економічним обґрунтуванням підготовки спеціалістів в умовах переходу до ринкових відносин і належного зв'язку з питаннями формування наукового світогляду, майбутньої професійної діяльності; по-п'яте, відсутність неперервності гуманізації освіти та її однобічної спрямованості тільки на студентство, відсутність гуманітарної підготовки самих вихователів-педагогів.

Автор прийшов до висновку, що розвиток суспільства, яке ставить на перше місце формування особистості /у чому одна з цілей оновлення усіх сфер життя/, неможливий без його всебічної гуманітаризації /1, 2, 3, 6/. Це передбачає, що всі перетворення мають відбуватися цілком і повністю в інтересах людини як головної цінності суспільства поряд з радикальним реформуванням в економіці, соціальній і політичній сферах. Кардинальних змін потребує і духовне життя суспільства, в тому числі й освіта, її світоглядні і методологічні засади.

При опрацюванні концепції гуманітаризації морської освіти автор виходив з таких положень:

- в основі концепції гуманітаризації природничо-наукової та

інженерної освіти лежать дослідження теоретичних і методологічних аспектів взаємодії науки, техніки, мистецтва, вивчення окремих галузей зіткнення точних і спеціальних технічних дисциплін з гуманітарними;

- основою концепції гуманітаризації технічної освіти можуть бути теорія взаємодії людини як об'єкта і суб'єкта гуманітарного знання, проблеми людини; аксіологічні і світоглядні складові особистості вченого-педагога та випускника-інженера;

- реалізація концепції гуманітаризації освіти передбачає і перехід до нових методичних засобів навчання.

Перебудова вищої школи передбачає корекцію змісту і завдань, принципів та установок, форм і методів, зміцнення матеріально-технічної бази. І найголовніше - вироблення нових методик і методології освіти, нових технологій природничо-наукової і інженерної освіти.

Перші спроби реалізації накреслених планів у вищій школі вже є. Це - створення в окремих вузах концепцій гуманітаризації вищої освіти. Мета розробленої автором концепції - допомогти курсантам у формуванні духовної культури, розкритті внутрішніх мотивів до його вдосконалення; визначення ролі людських якостей і потенціалу спеціаліста, який соціально затребуваний суспільством /21/. Головна увага при цьому звертається на:

- орієнтацію діяльності вузу на оптимальне задоволення потреб курсантів у духовному, культурному і моральному розвитку, на гармонійний розвиток їхніх здібностей;

- підготовку спеціалістів у сфері гуманітарних знань, духовного життя людини і суспільства;

- відмову від "привілеїв" окремих дисциплін гуманітарного циклу, забезпечення їх рівності в організаційних питаннях /розклад

занять, форми звітності, розподіл годин між навчальними курсами/;

- безперервний характер гуманітарної освіти протягом усього терміну навчання у вузі;

- поєднання базового і варіативного компонентів навчального процесу;

- взаємозв'язок гуманітарних кафедр з кафедрами негуманітарними з метою забезпечення комплексної гуманітарної освіти;

- органічний зв'язок навчального процесу з позанавчальною роботою, сферою дозвілля і відпочинку курсантів;

- розвиток міждисциплінарних зв'язків у гуманітарній підготовці спеціалістів.

Згідно з цією концепцією гуманітарна освіта включає в себе вивчення дисциплін за такими напрямками: філософським, соціально-політичним, економічним, історичним, юридичним, філологічним, культурологічним.

Загальний обсяг гуманітарної підготовки становить 1500-2000 годин. У цих межах, як переконає досвід, реалізується гуманітарна підготовка у технічних університетах цивілізованих країн.

З урахуванням викладеної вище концепції при проведенні педагогічного експерименту ставились такі завдання:

1. Обґрунтування методологічної основи процесу навчання та науково-методичне забезпечення наступної практичної діяльності курсантів у різних галузях знань.

2. Створення умов для формування і розвитку духовності, інтелігентності, підвищення культурного рівня курсантів шляхом гуманістичного наповнення їхньої майбутньої спеціальності.

3. Прилучення молодих спеціалістів до світового досвіду, нагромадженого людством у різних сферах діяльності, в тому числі і в розвитку морського флоту.

Створений відповідно до концепції автора факультет основ гуманітарних знань охоплює усі ланки навчального і виховного процесу в культурологічній підготовці курсантів і відповідає за кінцевий результат - культурологічну підготовку випускників академії, при цьому в перспективі він дасть можливість окремим курсантам /за бажанням/ дістати кваліфіковану поглиблену підготовку з дизайну, соціології праці, соціальної психології, культурології тощо.

Запропонована система викладання соціально-політичних і гуманітарних дисциплін реалізується за такими напрямками:

- історичний /всевітня історія, історія міжнародних відносин, політична історія XX ст., історія суспільних рухів і політичних партій/;

- філософський /вступ до філософії, історія філософії, основи сучасної і вітчизняної філософії, основні напрями світової філософії XX ст., діалектика і теорія пізнання/;

- економічний /основи економічної теорії, економічна теорія і проблеми господарської практики, історія економічних вчень, економічна система суспільства/;

- соціально-політичний /політологія, основи соціології, професійно-психологічна підготовка моряків, радянське і морське право, охорона навколишнього середовища, історія соціально-політичних вчень, теорія світового політичного процесу, сучасна теорія соціалізму, політика та ідеологія/;

- культурологічний /історія і теорія світової та вітчизняної культури, історія культури України та інших країн колишнього СРСР, мистецтвознавство, історія живопису, історія світової і вітчизняної літератури/.

Відповідно до наших рекомендацій /21, 23/ в кожному з основних

напрямів були запроваджені спецкурси з україністики, в тому числі: історія України, історія української філософії, історія української економічної думки, українська мова, історія суспільних рухів і політичних партій в Україні, проблеми української культури і національного духовного відродження та інші.

Введення до навчальних планів курсів етики, естетики, логіки, педагогіки, психології, історії релігії та вільнодумства, основ екології, соціальної інформатики повинно відбуватися за рішенням ради факультету на конкурсній основі і за вибором курсантів.

На основі проведеного дослідження нами запропонована така логічна послідовність гуманітарної підготовки курсантів академії:

ОСНОВНІ /базові/ курси	САКУЛЬТАТИВИ
I курс	
ІСТОРІЯ	ІСТОРІЯ І ТВОРІЯ СВІТОВОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ
Спецкурси: нова і новітня історія; історія України; історія мореплавства	Соціально-психологічні основи організації життєдіяльності екіпажів морських суден.
Гуманітарний курс: професійно-психологічна підготовка моряка	
II курс	
ФІЛОСОФІЯ	Спецкурси з історії і теорії світової та вітчизняної культури; перспективи розвитку європейської культури та цивілізації. Навчальний курс з етики. Спецкурс: професійна етика моряка. Естетика. Логіка. Історія і теорія світової та вітчизняної культури /продовження/.
Спецкурси; вступ до філософії; історія філософії; соціальна філософія; історія української філософії; основні напрями світової філософії ХХ століття; діалектика і теорія пізнання.	

Гуманітарний спецкурс: державне і морське
право

III курс

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ
/5/6/ сем.

Спецкурси: перехід до ринкових відносин; економічні проблеми сучасної цивілізації; сучасні валютні проблеми; історія української економічної думки.

Дисципліни за вибором:

Логіка. Етика /етикет і морський церемоніал/, історія і теорія світової та вітчизняної культури /продовження/.
Соціально-психологічні основи життєдіяльності екіпажів морських суден /продовження/.

Гуманітарний спецкурс, охорона навколишнього середовища

IУ курс

ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ
/7 сем/. - продовження
ПОЛІТОЛОГІЯ /8 сем/.

Спецкурси: історія соціальних вчень; історія політичних партій і вчень; політична культура та ідеологія; світовий політичний процес.

Дисципліни за вибором:

Логіка. Етика. Естетика. Історія і теорія світової та вітчизняної культури /продовження/ із спецкурсом: проблеми української культури і національного духовного відродження.
Історія релігії і вільнодумства зі спецкурсом: історія релігії народів світу.

У курс

ПОЛІТОЛОГІЯ /продовження/

Гуманітарний спецкурс: державне і морське право /продовження/.

Охорона навколишнього середовища /продовження/.

Узагальнення результатів педагогічного експерименту показало, що в курсантів експериментальних груп зріс інтерес до вивчення курсів "Історія світової і вітчизняної культури" /68%/, "Історія України" /72%/; виявили бажання вивчати факультативні курси етики, в тому числі професійної етики моряка, логіки, естетики, ергономіки, соціально-психологічних основ морської інженерної професії /70%/, а також спецкурсів з проблем гуманізації технічної освіти /72%/.

З метою науково-педагогічного забезпечення гуманізації навчально-виховного процесу в Одеській державній морській академії, реалізації його цілей і завдань з урахуванням специфіки цього закладу відповідно до рекомендацій автора був створений факультет основ гуманітарних знань. Він має таку структуру:

а/ кафедри історії і політології, філософії, економічної теорії, англійської мови, російської та української мов, фізичної культури і спорту, соціологічна служба;

б/ загальний напрям діяльності гуманітарного факультету визначає рада факультету /в основі – члени колишньої ради кафедр суспільних наук, а також представники нових кафедр і особи, які відповідають за гуманітарну освіту на всіх факультетах/;

в/ поточне, оперативне керівництво роботами факультету забезпечує деканат.

За нашою участю визначені основні напрями діяльності гуманітарного факультету:

І. Виконання загальних, притаманих іншим факультетам завдань у сфері навчальної, навчально-методичної, наукової і науково-мето-

цінності - всеохоплюючі, універсальні і найбільш прийнятні як для людства, так і для окремої особистості. Саме шляхом прилучення до загальнолюдських цінностей спеціаліст набуває рис інтелігентності, одержує природну базу для свого професійного зростання, розвитку уяви, інтуїції, мислення; різко виділяються почуття людського потенціалу /доброти, співпереживання, причетності до чужого горя тощо/.

З утворенням суверенної держави України законом "Про освіту" /1991 р./, державною національною програмою "Освіта": "Україна XXI століття" /1992 р./ освіта утверджується як пріоритетна сфера соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства.

У 1991 році Колегією Мінвузу України було зроблено ряд положень щодо гуманітаризації вищої освіти, в тому числі і технічної. У 1990 р. Президією колишньої АПН СРСР на суд громадськості було винесено програму "Виховання молоді в умовах ринкової економіки" і матеріали НДІ проблем вищої школи "Шляхи вдосконалення гуманітарної підготовки спеціалістів".

Аналізуючи зазначені матеріали, автор приходить до висновку, що були зроблені серйозні спроби визначити мету, засоби, напрями, форми і методи гуманітаризації освіти, в тому числі вищої технічної. Вивчені документи і матеріали обгрунтовано визначають основні функції гуманітарної підготовки, а саме: соціально-орієнтуючу, пізнавальну, соціально-організуючу.

Довгий час орієнтири гуманітаризації визначали здебільшого філософи, соціологи, історики. Педагогічна наука, залишалася неначе осторонь. Логіка суспільного розвитку висунула потребу в інтеграції зусиль учених природничих, технічних, спеціальних, суспільних і гуманітарних наук з метою розробки методик і методології процесу гуманізації та гуманітаризації технічної освіти.

Гуманітарний факультет користується аналогічними правами інших факультетів у співробітництві з усіма громадськими організаціями. Цей структурний підрозділ вузу є лабораторією з перевірки ефективності нових напрямів і технологій навчання та виховання курсантів, об'єднує педагогічний колектив академії на основі постійно діючого семінару з гуманітаризації освіти в технічних вузах, з розробки і впровадження у навчальний процес нових методик, підходів, форм і методів підготовки інженерів морського флоту.

Одним з важливих напрямів діяльності цього факультету є наукова робота. Відповідно до рекомендацій автора створено науково-методичний центр факультету, який:

а/ орієнтує наукові дослідження і науково-методичну роботу на кафедрах і факультетах у галузі гуманітаризації освіти, координує наукові дослідження і науково-методичну роботу кафедр;

б/ створює спільні міжкафедральні творчі колективи, які працюють над однією науково-дослідною темою і поєднують теоретичні дослідження з роботами прикладного характеру; розробляє і реалізує комплексну наукову програму, спрямовану на надання практичної допомоги місту, області, галузі; здійснює міжнародне наукове співробітництво з гуманітарних проблем, у тому числі – на основі співробітництва поріднених міст, морських навчальних закладів за кордоном;

в/ організовує роботу загальноакадемічного науково-методичного семінару з гуманітарної підготовки курсантів;

г/ проводить консультативну роботу за замовленнями конкретних кафедр або факультетів;

д/ координує діяльність, спрямовану на підвищення кваліфікації співробітників факультету /аспірантура, докторантура, ПК, плавсеместри/;

е/ сприяє виданню наукових праць співробітників кафедр факультету, встановлює зв'язки з НДІ педагогіки, НДІ психології, іншими дослідницькими центрами.

Відповідно до рекомендацій автора визначено зміст та основні напрями методичної роботи гуманітарного факультету. Ця робота включає:

- а/ розробку методики вивчення всіх дисциплін, що вивчаються;
- б/ створення програм культурологічної підготовки інженерів морського флоту;
- в/ підготовку навчальних матеріалів, навчально-методичних посібників з дисциплін, які вивчаються;
- г/ методичне керівництво діяльністю творчих колективів і об'єднань, гуртків клубу академії, діяльністю музею;
- д/ спільну діяльність з відділом ТЗН академії, спрямовану на забезпечення гуманітарних курсів аудіо-візуальною і відео-комп'ютерною технікою;
- е/ керівництво розробкою робочих програм дисциплін, що читаються на основі типових програм;
- є/ забезпечення постійного зв'язку і співробітництво кафедр факультету в навчально-методичній роботі та інших кафедр академії;
- ж/ розв'язання питань підготовки до публікації методичних посібників.

В результаті творчого пошуку в академії було визначено такі етапи впровадження у навчальний процес концепції гуманітаризації:

- перехідний період: розробка нової структури вивчення дисциплін гуманітарного циклу, підготовка спецкурсів, посібників, навчально-методичної літератури, підвищення кваліфікації і перепідготовка професорсько-викладацького складу;

- основний період: поглиблення змісту вивчення гуманітарних дисциплін, пошук нових підходів, форм і методів навчального процесу, роботи над науково-методичним забезпеченням навчального процесу, підготовки і перепідготовки кадрів; створення науково-методичного кабінету з гуманітарної підготовки для курсантів і викладачів академії; створення соціологічної лабораторії.

На різних етапах дослідницької роботи здійснювався пошук власних підходів до розуміння проблемного навчання в курсі філософії, які експериментально довели свою ефективність у практичній педагогічній діяльності як самого автора, так і керованого ним науково-педагогічного колективу /2, 7, 18/.

Проблемне навчання автор розглядає не як один з методів /2, 7, 12, 21/, а як тип активного евристичного навчання, розрахованого не на "оліпого" виконавця, а яке сприяє формуванню самостійно мислячої особистості.

Аналіз навчальної та виховної роботи, наукового і педагогічного процесів у вузах свідчить, що активна саморефлекторність науки ХХ сторіччя базується на викладі матеріалу, "безпроблемному знанні". Це повною мірою стосується і педагогічної науки, коли утверджується неперервний процес гуманітаризації освіти, мета якої - формування моральної творчої особистості і олюднення професії. Розуміння соціально-політичних, філософських, техніко-економічних категорій, вміння "перекладати" їх на мову практичних справ, здатність із великої кількості варіантів інженерних рішень обрати оптимальний, формування спеціаліста в системі "наука - виробництво", соціально затребуваного суспільством, об'єктивно посилюють необхідність використання цього методу в навчальному і виховному процесах вищої школи.

У ході дослідження, автором приділялась увага аналізу суті

методу, який теоретично передбачає доцільні засоби, прийоми і форми реалізації поставленої мети ученим, педагогом. Одночасно враховувалось, що в логічному відношенні метод є певним висновком з методології. Методологія – генеральний шлях пізнання, а методи визначають, як іти цим шляхом. Методологія містить у собі основу і імпульс для власного перетворення в методи, в яких втілюються і реалізуються методологічні принципи або їх окремі аспекти. Це виражає субординарний характер взаємозв'язків між методологією і методами. Їх не можна метафізично відділити один від одного, але не можна і ототожнювати.

У ряді визначень вітчизняної науки під методологією розуміють вчення про методи дослідження, правила реалізації різного роду концепцій, планів, проектів і т.п. У даному разі акцент робиться на формальному боці поняття, опускається при цьому його джерело і зміст.

На основі врахування результатів дослідження автором зроблено висновок, що в методологічному відношенні проблеми доцільно розглядати послідовно матеріалістично і діалектично, оскільки всяка проблема – одне з можливих відображень глибокого протиріччя між можливістю і дійсністю. При підготовці і проведенні семінарів, читанні лекцій з якоїсь проблеми важливо на увазі ряд таких моментів.

По-перше, аналіз проблеми на основі закону про єдність і боротьбу протилежностей зумовлює необхідність завжди враховувати роль проміжних ланок у боротьбі протилежностей. Наукова методологія виходить із того, що в процесах, які відбуваються у природі, суспільстві та мисленні, всі відмінності зливаються на проміжних ступенях, усі протилежності переходить одна в одну за допомогою проміжних членів.

По-друге, розгляд будь-якої проблеми доцільно здійснювати

крізь призму діалектико-філософських категорій. Причина і слідство, форма і зміст, можливість і дійсність, свобода і необхідність, одиничне – особливе – загальне та інші категорії, що відбивають різні сторони об'єктивної реальності, дають змогу виявити найсуттєвіші моменти в проблемі і допомагають знаходженню засобів для її розв'язання.

По-третє, будь-яку проблему важливо розглядати як деяку систему /або комплекс/.

По-четверте, необхідне з'ясування умов, передумов і причин, що породили причину, оскільки до будь-якого питання можна обґрунтовано, з певністю підійти, лише кинувши історичний погляд на весь розвиток у цілому.

По-п'яте, наукова методологія потребує послідовного виявлення загальнолюдського. І при переході до потужного науково-технічного ринку, прагннні вийти на рівень світових технологій доцільно постійно звертатися до головного – людини як мети і міри всякого процесу.

Розробляючи методичні рекомендації для експериментальної роботи, автор виходив з необхідності ставити досліджувану проблему з різних точок зору: наукової, політичної, моральної. Це – специфічні моменти в оцінці суспільного значення проблеми і засобів її розв'язання.

Висування проблем на основі пропонованого або вже знайомого слухачам нормативного курсу даного предмета без сумніву стимулює заняття і допомагає курсантам /студентам/ у їхніх самостійних пошуках засобів їх розв'язання.

Але проблеми можуть ставитися незалежно від нормативного курсу. В цьому разі викладач /лектор/ має висвітлити її з позицій загальної теорії, у межах якої слід розглядати цю проблему, і

прагнути розкрити різні засоби її розв'язання.

Доцільно у сукупності тем предмета, що вивчається, одразу виділити невелику кількість проблем, які мають розкриватися поглиблено і містити ряд питань, що їх необхідно додатково вивчати і що потребують самостійної відповіді курсанта /студента/.

Слід підкреслити, що виділення тем, які маємо намислювати як проблеми, має співвідноситися з теоретичною і, особливо, практичною актуальністю останніх.

У лекції або на семінарі виклад матеріалу підпорядковується системоутворюючому /визначальному/ елементу проблеми. Слід охарактеризувати зміст і суть проблеми і запропонувати деякі засоби її розв'язання. Ряд моментів тільки накреслюється і курсантам /студентам/ рекомендується ці моменти вивчити самостійно.

Постановка і висвітлення проблем потребують комплексного використання наукових методів. Вони різні за сферою їх застосування, за якими, що впливають із специфічних рис окремої науки або її розгалужень, завданнями, котрі належить розв'язати в процесі пізнання або на практиці.

Виділяють три групи наукових методів: загальнонаукові, частково-наукові і спеціальні. Із загальнонаукових методів варто відзначити порівняльний, аналогії, ретроспекції, статистичний і лінгвістичний. Їх застосування /спільно з частковими і спеціальними методами/ тим ефективніше, чим суворіше дотримуватись дослідницьких принципів.

Постановка лише окремих проблем у лекційному курсі мало ефективна або взагалі не досягає мети. Вибір проблем не повинен бути довільним. Слід з кожного предмета /суспільних, природничих, технічних наук/ виділені для лекцій проблеми привести у певну систему, в якій основній проблемі субординарно підпорядкувати решту по лі-

ній спадячої їх об'єктивної значущості в соціальному процесі. Це забезпечить створення у курсантів /студентів/ відносно цілісного уявлення про вузлові питання в тій чи іншій науці, озброїть справжнім прагненням до вдосконалення своїх знань, полегшить розуміння актуальних завдань практики.

При підготовці лекції з певної проблеми слід мати на увазі, що її вступна частина повинна містити методологічно обгрунтовану систему найбільш важливих теоретичних положень, які дозволяють у наступних розділах лекції формувати різні за ступенем узагальнення тези. В лекції відводиться місце для порівняльного аналізу наявних думок і суджень про суть проблеми і пропонованих засобів її розв'язання. Що ж до фактичного матеріалу, то він повинен бути гранично стислий. Він має бути в основному або навіть повністю представлений лише системою типових для даної проблеми фактів і відомостей. Фактичний матеріал важливий не сам по собі. Його значення визначається тим, які відношення криються за ним.

Постановка проблеми підвищує якість навчального процесу. З урахуванням найновішого рівня філософії сучасної науки і практики в основу навчального процесу покладені проблемний підхід, діалог, зіставлення різних точок зору, дискусії, ділові ігри та інші активні форми навчання і виховання.

Одним із методів гуманітаризації освіти, гуманізації окремих навчальних дисциплін, звернених до людини, суспільства та історії, є метод ситуаційного аналізу. Усвідомлення ситуації допомагає протиставити людину історії як об'єктивному, незалежному від неї процесу. А отже, історія, соціальні та суспільні процеси мають розглядатися як широке поле альтернатив, а певні часткові фрагменти, що відбуваються в суспільстві, - як простір для реалізації суб'єктом історичної альтернативи.

Нові підходи в освіті підвищують роль системного методу в процесі навчання та виховання. Гуманітаризація освіти в технічних вузах потребує ефективності філософських, спеціально-наукових засобів, що допоможе виробленню у студентів світоглядної культури, наукового світогляду. Сукупність громадянських, етичних і естетичних якостей людини, що визначає гуманітарність освіти, є головним активно творчим компонентом у системному методі, який забезпечує формування і розвиток особистості інженера.

Науковий світогляд, з одного боку, передбачає формування основних складових частин методології, з іншого — надає системі принципів методології стрункості та послідовності, тим самим забезпечуючи високу дієвість методу згії в процесі наукового пізнання, навчання, предметно-практичної і духовно-практичної діяльності. Тобто із світогляду починається і світоглядом закінчується створення певної методології.

Це певною мірою стосується і педагогічної науки. Неможливі ніякі педагогічні дослідження або практична діяльність без урахування методології. Хоча на практиці, оскільки об'єкт педагогіки цілісний, єдиний, унікальний, усе використовується в дуже обмеженому вигляді, в поспішанні, часом не усвідомлюється, де загальнометодологічні, а де частково-наукові методи і принципи. Однак їх ігнорування різко знижує ефективність освіти і виховання.

Нові підходи до освіти обумовили необхідність звернення педагогів до проблем методології. Яка вона сьогодні, в умовах духовного відродження суспільства, повернення до гуманізму і прилучення людини до загальносвітових цінностей? Чи правомірно говорити про методологію певної науки, в тому числі педагогіки, у найширшому сенсі, тобто як про сукупність положень про закономірності науки, її інструментарій і методи дослідження?

Філософське осмислення реальностей сучасного світу і тенденцій його розвитку є найважливішою умовою того, щоб людська діяльність могла реалізуватися як діяльність розумна, свідомо і цілеспрямована. Проблеми, які сьогодні постають перед суспільством, наукою, в тому числі і педагогічною, тісно пов'язані із загальною темою – майбутнє людини і людства. Це пов'язано з проблемою, що була визначальною в усі часи становлення філософії: проблемою людини – суб'єкта і об'єкта суспільного розвитку.

В И С Н О В К И

Аналіз вітчизняної і світової педагогічної та філософської літератури з проблеми дослідження, проведений педагогічний експеримент, ретроспективний аналіз досвіду безпосередньої педагогічної роботи автора дисертації дають підстави для таких теоретичних висновків.

1. Сучасний етап історії людства і розбудови України вимагає розробки нової парадигми освіти. Наприкінці ХХ ст. людство підійшло до усвідомлення необхідності переосмислення глобальних цілей суспільного розвитку. Головним вектором його стає гуманізм, ідеї якого беруть свій початок ще з сивої давнини.

Гуманізація – кардинальна переорієнтація усіх видів людської діяльності, а відтак і наукового пізнання, освіти та виховання. Одним із засобів гуманізації вищої школи є посилена увага до гуманітарної підготовки майбутніх спеціалістів, що включає в себе оволодіння знаннями в галузі суспільних і культурологічних наук, ціннісними орієнтаціями і пов'язаними з ними практичними навичками та вміннями.

Гуманітаризація – процес, спрямований безпосередньо на людину. Він передбачає наповнення конкретним змістом усіх вузівських дис-

циплін, потребує застосування відповідних методів навчання, що сприяє розвитку творчого і духовного потенціалу особистості, утверджує в свідомості загальнолюдські цінності і принципи гуманізму як моральні основи соціальної діяльності та поведінки, а також необхідність інтеграції природничо-наукового, технічного та гуманітарного знання.

П. Гуманізація і гуманітаризація вищої технічної освіти та розроблена автором дисертації концепція гуманізації та гуманітаризації вищої інженерної освіти зумовлена необхідністю:

- науково-методичної допомоги курсантам /студентам/ у формуванні індивідуальної особистісної культури; розкриття внутрішніх мотивів самовдосконалення, визначення ролі людських якостей і потенціалу спеціаліста;

- орієнтації діяльності технічного вузу на оптимальне задоволення особистісних запитів курсантів /студентів/ щодо духовного, культурного і морального вдосконалення, на гармонійний розвиток їхніх здібностей; забезпечення професійної і гуманітарної підготовки спеціалістів;

- інтеграції природничо-наукових, технічних та гуманітарних знань;

- поєднання базових і варіативних компонентів навчального процесу;

- органічного зв'язку навчального і виховного процесів із сферою дозвілля та відпочинку курсантів;

- здійснення теоретичного і методичного обґрунтування гуманітаризації навчально-виховного процесу;

- систематичної роботи, спрямованої на підвищення професійного і загальнокультурного рівня викладачів та вихователів.

III. Здійснюючи дослідження, автор виходить з положення про те,

що гуманітаризація технічної освіти, яка розглядається як засіб гуманізації, являє собою навчально-виховний процес з конкретним змістом і методами вивчення всіх вузівських дисциплін, який у технічних вузах морського профілю має свою специфіку, що враховується при визначенні засобів і методів виховання інтелігентності, формування духовної культури спеціаліста /21/.

Вихідні концептуальні положення автора підтверджені результатами експериментальної роботи. Цьому передували:

- розробка програм і методичних рекомендацій на весь період навчання для різних кафедр, причетних до фундаментальної і гуманітарної підготовки спеціалістів морського флоту;

- обґрунтування конкретних шляхів, засобів, форм оволодіння світовим досвідом підготовки спеціалістів та використання його у навчально-методичному процесі вузів з метою прискорення процесу інтегрування системи освіти незалежної України в світову цивілізацію;

- визначення критеріїв якісної характеристики ділової людини як такої і на морському транспорті, зокрема з урахуванням специфіки переходу до ринкових відносин. Особливе місце в системі критеріїв посідає формування у спеціалістів морського профілю розуміння безпосереднього взаємозв'язку економічної ефективності їх повсякденної трудової діяльності з її соціальною ефективністю, необхідності найповнішого задоволення потреб людей у морських перевезеннях, що безпосередньо узгоджується з людинотворчою функцією вищої технічної школи в гуманізації суспільства.

Експериментальна робота, проведена в Одеській державній морській академії відповідно до розробленої автором методики, позитивно вплинула на ставлення курсантів до вивчення гуманітарних дисциплін. Таку думку висловили 63% опитаних і курсантів. Кожний другий

із загальної кількості учасників експерименту вважає, що включення до навчального плану академії гуманітарних дисциплін сприяє підвищенню ефективності процесу спеціальної підготовки. На думку 80% курсантів, ефективність вивчення гуманітарних дисциплін залежить передусім від особистості викладача, рівня його теоретичної підготовки і професіоналізму. Створення незалежної Української держави 78% опитаних розглядають у прямій залежності від відродження духовності українського народу, його культури, традицій, звичаїв. Понад 60% курсантів і викладачів академії вважають за необхідне введення в навчальний план курсів "Історія України", "Українська мова" тощо.

IV. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави для таких практичних рекомендацій методичного та організаційного характеру:

1. Найефективнішим у процесі гуманітаризації технічної освіти є проблемний метод, який сприяє формуванню самостійно мислячої особистості, розкриттю її творчого потенціалу, подоланню відчуження особи від надбань світової і вітчизняної культури.

2. Гуманітаризація технічної освіти можлива за умови створення у вузі відповідної творчої атмосфери, котра сприятиме самореалізації особистості.

Успіх процесу гуманізації та гуманітаризації освіти залежить від інтеграції загальнонаукового, технічного і гуманітарного знання; від наявності гуманістичного, соціокультурного змісту в роботі кафедр, що допомагатиме виробленню таких механізмів формування суспільної мети діяльності технічного спеціаліста, як система світоглядної підготовки, суспільна практика, різноманітні зв'язки навчального процесу з життям суспільства.

3. Специфіка функціонування технічного вузу, випускникам якого

в майбутньому доведеться працювати з людьми, висуває особливі вимоги до підготовки спеціалістів: вони повинні поєднувати в собі фізичні якості і етику ділової людини з морально-психологічною спрямованістю на працю, науково-професійною орієнтованістю, певними навичками дотримання технологічної дисципліни, загальноосвітніх принципів і норм відносин між державами і народами.

4. Оскільки для спеціалістів такого профілю характерне широке міжнародне спілкування, від них вимагається розуміння сутності інтернаціоналізму як важливої риси гуманізму, утвердження громадянського миру і національної згоди.

5. Інтеграційні процеси у всьому цивілізованому світі диктують необхідність вивчення світового досвіду гуманітаризації освіти /Японія, США, країни Європи/. Розбудова незалежної України вимагає формування національної самосвідомості населення, врахування менталітету українського народу, оволодіння цінностями національної культури і визначення її місця у світовій цивілізації.

6. Особливо важливими в організаційному методичному плані є розроблені дисертантом основні напрями діяльності тих кафедр і факультетів вузу, які мають змогу зробити найбільший внесок у процес гуманізації та гуманітаризації освіти. При цьому автором широко використаний власний досвід як керівника кафедри філософії і начальника факультету основ гуманітарних знань Одеської державної морської академії. Це, зокрема:

- підвищення ролі філософії з наголосом на спеціальні дисципліни /гносеологія, логіка, історія, філософія, естетичні проблеми у зв'язку з інженерною спеціальністю/;

- посилення уваги до історичних знань /історії України, країнознавства, історії науки і техніки, а також релігії та мистецтва/;

- введення у навчальний план вузу курсу соціології, озброєння курсантів спеціальними соціологічними знаннями, потрібними для

виконання певних інженерних завдань /соціологія праці, морської галузі, інженерної діяльності, права/;

- поглиблення економічних знань, у тому числі з економіки морського транспорту;

- формування екологічного мислення спеціалістів морського флоту, що визначає ступінь втручання людини в природу, її відповідальність перед нею;

- впровадження у навчальний процес психологічних знань з психології праці, соціально-психологічних основ морської діяльності;

- посилення уваги до мовної культури курсантів: знання української мови як державної, рідної мови і поглиблене вивчення іноземних мов.

8. Створення у вузі відповідних організаційно-координаційних структур з метою здійснення гуманізації та гуманітаризації освіти /кафедр, науково-методичних центрів, факультетів/.

Перспективними напрямками подальших досліджень цієї багатогранної проблеми можуть бути: прогнозування розвитку вищої технічної освіти в Україні, зокрема державної та альтернативної; теоретичне обґрунтування змісту і структури вищої технічної освіти, зокрема співвідношення гуманітарної і технічної підготовки спеціалістів; визначення шляхів оновлення змісту вищої освіти, який відповідно до положень Державної національної програми "Освіта" має передбачати докорінне поліпшення соціально-гуманітарної підготовки фахівців, посилення уваги до формування їх історичної, економічної, філософської освіченості.

Список публікацій з теми дослідження

1. Гуманизация и гуманитаризация высшего технического морского образования: тенденции, перспективы // Центральный уч.-метод.

кабинет по морскому образованию ИМО СССР, Одес. гос.морск.академия.-
Одесса, 1991. - 5 п.л.

2. Некоторые вопросы методологии педагогики // Уч.-метод.посо-
бие. - Одесса: Научно-методический центр ОИМА. - 1991. - 2 п.л.

3. Гуманизация и гуманитаризация высшего технического образо-
вания: Проблемы и перспективы профессиональной ориентации: Науч.-
метод. пособие / Под ред. И.В.Кузнецовой. - Одесса: Научно-мето-
дический центр ОИМА, 1993. - 5,5 п.л.

4. Деятельность обществ дружбы социалистических стран. - К.:
Вища школа, 1987. - 10,09 п.л.

5. Возрастание роли народной дипломатии в условиях усиления
интеграционных процессов в Европе // Уч. пособие. - Одесса: ауч-
метод. центр ОИМА. - 1991. - 2,25 п.л.

6. О культуре мышления // Новое мышление: сущность и некото-
рые особенности формирования на морском транспорте.- Ч.1. - М.:
ИНИОН АН СССР, 1989. - 2 п.л.

7. Место методологических семинаров в системе воспитания вос-
питателей // Новое мышление: сущность и некоторые особенности
формирования на морском транспорте. - Ч.П. - М.: ИНИОН АН СССР,
1990. - 2 п.л.

8. Профессиональная этика моряка: Учебное пособие. / Под ред.
И.В.Кузнецовой. - Одесса: Маяк, 1984. - 3,8 п.л. /в соавт./.

9. Работа кафедр общественных наук по интернационально-патрио-
тическому воспитанию студентов // Экспресс-информация НИИ проблем
высшей школы Минвуза СССР. - М., 1984. - 3,5 п.л. /в соавт./.

10. Общественно-политическая работа на судах и предприятиях
морского флота // Учебное пособие. - М.: ЦРИА "Морфлот", 1981. -
13,25 п.л. /в соавт./.

11. Учебно-методическое пособие по философии для курсантов-за-

очников /"Река-море"/ / Под ред. И. В. Кузнецовой. - Одесса: Научно-методический центр ОГМА. - 1993. - 4 п.л.

12. Методические рекомендации и планы семинарских занятий по философии: - Одесса, 1991. - 2 п.л. /в соавт./.

13. Методические рекомендации по реализации единого плана мировоззренческой подготовки курсантов на весь период обучения /для специальностей инженеров-судоводителей и автоматического управления судном, инженеров-механиков и электромехаников/. - Одесса, 1982. - 6,5 п.л. /в соавт./.

14. Методические рекомендации в помощь пропагандистам флота по пропаганде. - Одесса: Моряк, 1984. - 4,7 п.л. /в соавт./.

15. Методические рекомендации по работе школьных комсомольских организаций. - Одесса: 1971. - 2,75 п.л.

16. Развитие дружеских связей между молодежью социалистических стран - важнейшее средство интернационального воспитания. - Варна-Одесса, 1979. - 2 п.л. /в соавт./.

17. Проблемы формирования культуры межнационального общения // Нравственное воспитание курсанов /студентов/ морских учебных заведений. - М.: В/О "Мортехинформреклама", 1991. - 0,25 п.л.

18. Совершенствование методики психологической подготовки специалистов в условиях гуманитаризации образования. - Одесса: Научно-методический центр ОГМА. - 1992. - 0,75 п.л.

19. Динамика социальных ценностей культуры жизни человека // Политология и социально-политические процессы в советском обществе: Тез. докл. на всесоюз. конф. - Одесса, 1991. - 0,25 п.л. /в соавт./

20. Гуманизм и технократизм в образовании. - Одесса: Научно-методический центр ОГМА. - 1991. - 0,25 п.л.

21. Концепция гуманитаризации образования в Одесской государственной морской академии. - Одесса, 1992. - 0,5 п.л.

22. Программа спецкурса "Профессиональная этика моряка" для высших инженерных морских и мореходных училищ. - М.: В/О "Мортех-информреклама", 1991. - 0,25 п.л. /в соавт./.
23. О структуре и назначении курса "Теория и история культуры // Формирование общечеловеческих ценностей ориентаций, социального и гуманистического мышления у студентов в учебном процессе: Тез.докл. на Укр.респ.научн.-метод.конф. - Киев-Одесса, 1992. - 0,25 п.л. /в соавт./.
24. Критика клерикального национализма в курсе научного коммунизма / Научные основы критики немарксистских концепций в курсах общественных дисциплин: Тез.докл. на всесоюзн. научн.-метод.конф. - Одесса, 1988. 0,25 п.л. /в соавт./.
25. Некоторые вопросы интернационального воспитания студенческой молодежи // Вопросы научного коммунизма, 1979. № 42. - 0,5 п.л. /в соавт./.
26. Актуальные вопросы интернационального воспитания труженников морского флота // Метод.рекоменд. - Одесса: Знание, 1985. - 0,75 п.л.
27. Преимущественность патриотического и интернационального воспитания учащейся и студенческой молодежи // Возрастание руководящей роли КПСС в период развитого социализма: Тез. докл. на всесоюзн. научн.конф. - М.: МГУ, 1980. - 0,25 п.л.
28. Из революции - в бессмертие. - Одесса: Маяк, 1985. - 4,25 п.л. /в соавт./.
29. Патриотическое и интернациональное воспитание учащихся. - Киев-Одесса: Вища школа, 1980. - 6,7 п.л. /в соавт./.
30. К вопросу о моделировании активной жизненной позиции инженера. - Одесса: Научно-методический центр ОГМА. - 1983. - 0,25 п.л. /в соавт./.

31. Из опыта работы комсомольских организаций школ по патристическому воспитанию учащихся // Советская педагогика. - 1977. - № 12. - С.38-42.

32. Развитие интернационализма в новых условиях общественно-го развития // Метод. пособие. - Одесса: Научно-методический центр ОГМА. - 1992. - 1,25 п.л.

33. Профессиональная этика моряка: Учебное пособие. - Второе дополн. изд. Под ред. И.В.Кузнецовой. - М.: ИИЭОН: Научно-методический центр ОГМА. - 6 п.л. /в соавт./.

34. Методические рекомендации и планы семинарских занятий по философии на 1991-1992 уч.год / Под ред. И.В.Кузнецовой. - Одесса: Научно-методический центр ОГМА. - 1991. - 1 п.л.

35. Тематика контрольных работ по философии для курсантов-заочников /"Река-море"/. - Одесса: Научно-методический центр ОГМА. - 1992. - 0,5 п.л.

36. Планы семинарских занятий на 1992-1993 уч. год и тесты-карты по философии / Под ред. И.В.Кузнецовой. - Одесса: Научно-методический центр ОГМА. - 1992. - 2 п.л.

Підписано до друку 29.01.1993р. Об.2, 3. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 49. Безкоштовно.
 ДІД КДНІ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 21.

AB 26.804